

Розділ 6

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).202-206](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).202-206)

УДК 657

Барчак Т. П.

ПРОФЕСІЙНІ РИЗИКИ БУХГАЛТЕРА: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

У статті розглянуто сутність професійного ризику бухгалтера, виділено внутрішні та зовнішні фактори його виникнення, встановлено причинно-наслідкові зв'язки, зокрема визначено об'єкти, на які впливає професійний ризик бухгалтера та його результат (наслідки). Професійний ризик бухгалтера ідентифіковано як ймовірність допущення випадкових та/або навмисних помилок при здійсненні облікових процедур щодо виявлення, оцінки, документування, накопичення, узагальнення, зберігання та передача інформації, а також застосування неоднозначного та/або невиправданого професійного судження, що негативно впливає на якість показників бухгалтерської звітності. Встановлено, що основною причиною виникнення професійного ризику бухгалтера є бездіяльність облікового працівника та/або дії бухгалтера у ході виконання ним облікових процедур. Обґрунтовано, що бухгалтер приймає рішення у сфері бухгалтерського обліку в умовах невизначеності та застосовує професійне судження для забезпечення дотримання вимоги доречності і достовірності облікової інформації, тобто неупередженої, обачливої, повної і такої, яка відповідає економічній сутності господарських операцій. Доведено, що саме невизначеність в системі бухгалтерського обліку та в господарській діяльності цілому зумовлює виникнення професійного ризику бухгалтера

Ключові слова: бухгалтер; ризики; невизначеність; професійні ризики бухгалтера; професійне судження; причини (фактори) ризику; наслідки ризику; бухгалтерський облік; звітність.

Постановка проблеми. В Україні професія бухгалтера є однією із найрозповсюдженіших професій економічного спрямування. Кількість вакансій на посаду бухгалтера на ринку праці України за останні роки (2015-2018 рр.) варіюються від 4 % до 8 % загальної кількості всіх робочих ваканцій в країні. Зокрема, за даними Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна у 2018 р. потреба суб'єктів господарювання у бухгалтерях становила 5 %, у 2017 р. – 4 %, у 2016 р. – 6 % від всіх вакантних пропозицій на ринку праці [1, 9], а у 2015 р. – 8% [13], що говорить про значну затребуваність професії бухгалтера її реалізацію в економічній діяльності держави.

Кожен суб'єкт господарювання, будь-то бюджетна установа чи приватне підприємство, заклад вищої освіти, лікарня, дитячий садочок, аптека, фабрика або завод, має у штаті бухгалтера як найманого працівника (бухгалтерів у складі

бухгалтерської служби) або користується його послугами організації та ведення бухгалтерського обліку на умовах аутсорсингу.

На кожному підприємстві велика увага приділяється організації та веденню бухгалтерського обліку, а тому потрібне глибоке розуміння процесів (господарських, технологічних, управлінських, ін.), які відбуваються на ньому, вміння своєчасно та правильно приймати рішення. Таким чином, робота бухгалтера щодня пов'язана з ризиками, недооцінка яких зумовлює локальні й глобальні проблеми облікового забезпечення управління підприємством, зокрема в частині достовірності облікової інформації, її викривлення тощо.

Слід відмітити, що при веденні бухгалтерського обліку зовнішніми фахівцями (на умовах аутсорсингу) ситуації невизначеності та рівень ризику можуть зростати, що зумовлено «... наявністю альтернатив та необхідності вибору однієї з них при веденні бухгалтерського обліку; неможливістю чітко передбачити результат роботи залучених зовнішніх фахівців для ведення бухгалтерського обліку; можливістю розголошення комерційної таємниці;

© Барчак Т.П., PhD-студент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет. м. Житомир, Україна, e-mail: tanya.barchak@ukr.net

ймовірністю втрати матеріальних, фінансових, трудових ресурсів при залученні зовнішніх фахівців для ведення бухгалтерського обліку тощо» [7].

Все вищезазначене підтверджує високий рівень ризику облікової діяльності та професійної відповідальності перед користувачами бухгалтерської звітності і свідчить про актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання професійних ризиків бухгалтера у свої працях досліджували такі вчені, як А.П. Альгін, І.О. Арлюкова, І.М. Вигівська, Л.В. Гнилицька, А.Ш. Джангетов, А.П. Задков, І.В. Єсарєва, О. Королева, Я.В. Соколов, А.С. Толстова, Т.Є. Хірняя, Л.В. Чижевська, О.В. Цветкова, А.Є. Шевелєв, О.В. Шевелєва. Враховуючи значні здобутки науковців у цьому напрямку, вважаємо за доцільне продовжити дослідження даного питання, що зумовлюється систематичними змінами міжнародного та вітчизняної правової регламентації бухгалтерської справи у світлі європейської інтеграції та глобалізації, а також розвитком професії бухгалтера в цілому.

Метою дослідження є ідентифікація професійного ризику бухгалтера, вивчення внутрішніх і зовнішніх факторів його виникнення, здійснення якісної оцінки причин зростання ризиків діяльності облікового персоналу та встановлення причинно-наслідкових зв'язків даного явища; визначення об'єктів та сфери виникнення професійного ризику бухгалтера.

Опис основного матеріалу дослідження.

Ризик в діяльності суб'єкта господарювання ідентифікують як ймовірність виникнення втрат (понесення збитків; завдання шкоди; недоотримання доходів; здійснення додаткових (непередбачених, неочікуваних) витрат) у результаті прийняття рішень щодо здійснення певного виду діяльності, процесу, операції тощо.

Ризик є явищем зумовленим невизначеністю, а точніше факторами, які не дозволяють частково або повністю уникнути негативних наслідків.

Вигівська І.М. зазначає, що «об'єктом професійного ризику бухгалтера є процес організації та ведення бухгалтерського обліку, який, в свою чергу, включає процес документування господарських операцій (до якого має відношення бухгалтер); формування облікової політики підприємства (прийняття участі бухгалтера у розробці Наказу про облікову політику, виборі методів обліку, які найкращим чином врахували б всі особливості діяльності підприємства); а також окрім необхідності правильного віднесення операцій на конкретні рахунки обліку, ще й

правильне здійснення розрахунків за операціями» [6].

Причини виникнення ризиків у роботі бухгалтера різноманітні. На результати його роботи впливають як зовнішні, так як і внутрішні фактори.

До внутрішніх факторів виникнення професійного ризику можна віднести особистісні риси бухгалтера та умови його праці: некомпетентність, неухважність, недбайливість, несумлінність, безвідповідальність, упередженість, взаємовідносини з колективом, обсяги роботи бухгалтера, незабезпеченість технічними засобами та актуальним програмним забезпеченням тощо. Вказані фактори можуть спричинити допущення помилок та прорахунків в обліку, витік конфіденційної інформації, неправильне узагальнення даних та інше. Наслідками помилок бухгалтера є втрата ресурсів підприємства (майнових, фінансових тощо), пов'язана недотриманням обліковим персоналом імперативної поведінки щодо організації та введення бухгалтерського обліку, що призводить до викривлення показників бухгалтерської звітності та їх недостовірності. Тому бухгалтер першочергово несе відповідальність за економічні наслідки, спричинені його професійною діяльністю.

До зовнішніх факторів відносять об'єктивні причини, на які не можна вплинути та не можна змінити: зміна законодавства, корупція, рекламація, інфляція, зміна податкової політики, необґрунтовані чутки,

Відзначимо також, що рівень професійного ризику бухгалтера залежить від людського фактору, професійного судження, кваліфікації, якості знань за фахом, володіння нормами вітчизняної та міжнародної правової регламентації обліку та звітності. Професійне судження бухгалтера пов'язане з прийняттям рішень обліковим персоналом у сфері бухгалтерського обліку, зокрема це пов'язано з варіативністю вибору методів обліку та облікових процедур, ідентифікацією об'єктів оподаткування тощо.

Як зазначає С.Ф. Легенчук, здійснення бухгалтером дій, які чітко визначені у документах, що регулюють бухгалтерський облік, є імперативною поведінкою. І, навпроти, застосування в професійному судженні альтернатив бухгалтерського обліку «... є сукупністю (двох або більше) еквівалентних бухгалтерських імперативів, наявність яких передбачає, що для бухгалтерського відображення наслідків елементів господарської діяльності необхідно вибрати одну з них» [17].

Саме вибір бухгалтером однієї з представлених альтернатив створює вибір в обліку, який провокує виникнення інформаційного ризику як складової професійного ризику бухгалтера. Причинами виникнення цих ризиків є «... фактор людської природи, а також неточності, властиві основним процесам обліку. Вони також мають місце через наявність альтернативних принципів обліку та нечітких стандартів щодо їх застосування, що спричиняє значний ступінь невизначеності» [2].

На думку Я.В. Соколова і Т.О. Терентьевої, «професійне судження – це добросовісно висловлена професійним бухгалтером думка про господарську ситуацію, яка є корисною як для її висвітлення, так і для прийняття дієвих управлінських рішень» [14].

В свою чергу, Л.З. Шнейдман розглядає професійне судження як «думку, висновок, що є підставою для прийняття рішення в умовах невизначеності, яка базується на знаннях, досвіді та кваліфікації відповідних фахівців» [16].

Таким чином, в умовах невизначеності бухгалтер застосовує професійне судження для забезпечення дотримання вимоги доречності та достовірності облікової інформації, тобто неупередженої, обачливої, повної і такої, яка відповідає економічній сутності господарських операцій. При цьому саме невизначеність зумовлює виникнення професійного ризику бухгалтера.

На думку І.А. Бланка [3] та П.І. Верченко, Г.І. Великоіваненко, Н.В. Демчук [5] невизначеність проявляється як фундаментальна характеристика недостатнього забезпечення знаннями процесу прийняття економічного рішення щодо певної проблемної ситуації, тобто це невірогідність (наявність фіктивних даних), неоднозначність (нечіткість, неточність), невідомість (часткова або повна відсутність інформації про певну проблемну ситуацію).

Отже, невизначеність господарської діяльності, наявність вибору в обліку провокують виникнення професійних ризиків бухгалтера. І як зазначає Л.В. Гнилицька, під такими ризиками слід розуміти «... інформаційні ризики, пов'язані із спотворенням облікових даних, які виникають у системі бухгалтерського обліку і є наслідком дій або бездіяльності облікового персоналу» [8].

Зауважимо, що згідно ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» «бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для

прийняття рішень» [10]. Тобто місцем виникнення професійного ризику бухгалтера є система бухгалтерського обліку, зокрема облікові процедури, які він здійснює та забезпечує.

На думку Глена А. Велша та Деніела Г. Шорта, процедури бухгалтерського обліку припускають втілення фундаментальних концепцій (практичних і детальних правил) [4]. Розробка облікових процедур зумовлена необхідністю досягнення обґрунтованого рівня однастайності щодо застосування фундаментальних концепцій. Крупка Я.Д. та Кузь І.І. вважають, що процедури бухгалтерського обліку є «методичним підходом у реалізації однорідних за змістом та завданнями елементів процесу ведення бухгалтерського обліку» [11]. Кутер М.І. визначає процедуру бухгалтерського обліку як логічно витриману, чітку послідовність виконання бухгалтерських дій, відображення інформації в процесі реєстрації, накопичення та обробки облікових даних з метою формування фінансової звітності» [12].

Виходячи з цього, професійний ризик бухгалтера пов'язаний з ймовірністю допущення випадкових та/або навмисних помилок при здійсненні облікових процедур щодо виявлення, оцінки, документування, накопичення, узагальнення, зберігання та передача інформації, а також застосування неоднозначного та/або невинуватого професійного судження, що негативно впливає на якість показників бухгалтерської звітності. Окрім цього, наслідки такого ризику можуть через професійну діяльність бухгалтера призвести до виникнення додаткових витрат на підприємстві. Такі витрати можуть бути: 1) зумовлені завданням фінансової шкоди користувачам бухгалтерської звітності при прийнятті ними неефективних рішень на основі неповного, неправдивого та/або упередженого обліково-інформаційного ресурсу; 2) спричинені викривленням дійсності або неповною відповіддю на письмові запити осіб щодо отримання публічної інформації про діяльність суб'єкта господарювання; 3) зумовлені нарахуванням штрафів за результатами фіскальних перевірок (прорахунки у розрахунках за податками, зборами, платежами), державного аудиту (нецільове використання бюджетних коштів), перевірок органами держпраці (порушення трудового законодавства при розрахунках за виплатами працівникам), органами статистики (подання неправдивих даних) та багато іншого.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ризики є невід'ємною складовою діяльності підприємства. Їх

неможливо повністю уникнути, але їх можна спрогнозувати і передбачати заходи для зменшення негативних наслідків в роботі. Встановлено, що професійний ризик бухгалтера – це ймовірність допущення випадкових та/або навмисних помилок при здійсненні облікових процедур щодо виявлення, оцінки, документування, накопичення, узагальнення, зберігання та передача інформації, а також застосування неоднозначного та/або невиправданого професійного судження, що негативно впливає на якість показників бухгалтерської звітності.

В ході дослідження питання невизначеності в бухгалтерській професії, зокрема невизначеності у прийнятті бухгалтером рішень у сфері організації та ведення бухгалтерського обліку, Ідентифіковано фактори виникнення профе-

сійного ризику бухгалтера. До основних причин його виникнення віднесено бездіяльність облікового працівника та/або дії бухгалтера у ході виконання ним облікових процедур (виявлення, оцінки, документування, накопичення, узагальнення, зберігання та передача інформації). Отже, професійна діяльність бухгалтера є розумово складною та відповідальною сферою людської діяльності, яка вимагає витримки, зосередженості та компетентності. І, як і будь-яка інша професія, містить ризики, яких повністю уникнути неможливо, але можна мінімізувати їх негативні наслідки через ефективне застосування методів управління ризиками, що і є перспективою наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барометр рынка труда Украины 2016. Итоги года (2017). Retrieved from <https://hhcdn.ru/file/16401401.pdf>.
2. Бернстайн, Л.А. (1996). Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: М.: Финансы и статистика, 624 с., с. 56.
3. Бланк, И.А. (1999). Основы финансового менеджмента. Т. 1. К.: Ника-Центр, 592 с.
4. Велш, Глен А., Шорт, Дениел Г. (1999). Основы финансового обліку. К.: Основи, 943 с., с. 150.
5. Верченко, П.І., Великоіваненко, Г.І., Демчук, Н.В. (2006). Ризикологія. К.: КНЕУ, 176 с.
6. Вигівська, І.М. (2010). Сутність і класифікація професійних ризиків облікового персоналу. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. № 4 (54). С. 40-43. С. 41. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5333/1/9.pdf>.
7. Вигівська, І.М., Скакун, Л.С. (2009). Сутність, класифікація та методи зниження ризиків при веденні бухгалтерського обліку на договірних умовах. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. № 3 (49). С. 29-39. С. 29. Retrieved from <http://ven.ztu.edu.ua/article/download/91050/89143>.
8. Гнилицька, Л.В. (2012). Вплив професійних ризиків бухгалтера на стан економічної безпеки підприємства. Формування ринкової економіки. № 27. С. 455-464, с. 456. Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/3414/1/455%20-%20464.pdf>.
9. Дрожжина, Ю. (2019). Закінчення року на ринку праці України: тенденції 2018 і прогнози на майбутнє. Retrieved from <https://kiev.hh.ua/article/24035>.
10. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність”. Верховна Рада України. (1999). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
11. Крупка, Я.Д., Кузь, І.І. (2013). Моделювання систем та процедур бухгалтерського обліку / Я.Д. Крупка, // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2013. № 3. С. 62-68, С. 64.
12. Кутер, М.І. (2002). Теория бухгалтерского учета. М.: Финансы и статистика, 640 с., С. 214.
13. Ринок праці бухгалтерів 2015: тенденції та прогнози (2015). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2015/11/3/565646/>.
14. Соколов, Я.В., Терентьева, Т.О. (2001). Профессиональное суждение бухгалтера: итоги минувшего века. Бухгалтерский учет. № 12. С. 53-57.
15. Чижевська, Л.В., Вигівська, І.М., Дикий, А.П., Скакун, Л.С. (2011). Професійна діяльність бухгалтера: аутсорсинг, ризики, захист інформації. Житомир: ЖДТУ. 404 с. 17
16. Шнейдман, Л.З. (2004). Учетная политика предприятия. М.: Бухгалтерский учет, 168 с.
17. Legenchuk, S., Velykyi, Yu., Belinska, S. (2018). Development of variability concept in accounting: ukrainian context. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 4. № 3. pp. 158-164. P. 160 Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/437/pdf>.

REFERENCES

1. Barometr rynku truda Ukrainy 2016. Itogi goda [Barometer of the Ukrainian labor market 2016. The results of the year]. (2017). hhcdn.ru. Retrieved from: <https://hhcdn.ru/file/16401401.pdf>. [in Russian].

2. Bernstayn, L.A. (1996). Analiz finansovoy otchetnosti: teoriya, praktika i interpretatsiya [Financial Statements analysis: theory, practice and interpretation]. M.: Finansy i statistika [in Russian].
3. Blank, I.A. (1999). Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of financial management]. K.: Nika-Tsentr [in Russian].
4. Velsh, Glen A., & Short, Deniel G. (1999). Osnovy finansovogo obliku [Fundamentals of financial accounting]. K.: Osnovy [in Ukrainian].
5. Verchenko, P.I., & Velykoivanenko, G.I., & Demchuk, N.V. (2006). Ryzykologija [Riskology]. K.: KNEU [in Ukrainian].
6. Vygiv'ska, I.M. (2010). Sutnist' i klasyfikacija profesijnyh ryzykiv oblikovogo personalu [The essence and classification of occupational risks for accounting staff]. Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo tehnologinchoho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences, 4 (54), 40-43. eztuir.ztu.edu.ua. Retrieved from: <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5333/1/9.pdf>. [in Ukrainian].
7. Vygiv'ska, I.M., & Skakun, L.S. (2009). Sutnist', klasyfikacija ta metody znyzhennja ryzykiv pry vedenni buhgalters'kogo obliku na dogovirnyh umovah [Essence, classification and methods of reduction of risks in accounting on the contractual terms]. Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo tehnologinchoho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences, 3 (49), 29-39. [eztuir.ztu.edu.ua](http://ven.ztu.edu.ua). Retrieved from: <http://ven.ztu.edu.ua/article/download/91050/89143> [in Ukrainian].
8. Gnylyc'ka, L.V. (2012). Vplyv profesijnyh ryzykiv buhgaltera na stan ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Influence of occupational risks of an accountant on the state of economic security of an enterprise]. Formuvannja rynkovoї ekonomiky – Formation of a market economy, 27, 455-464. ir.kneu.edu.ua. Retrieved from: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/3414/1/455%20-%20464.pdf> [in Ukrainian].
9. Drozhzhyna, Yu. (2019). Zakinchennja roku na rynku praci Ukrainy: tendencii 2018 i prognozy na majbutnje [The end of the year in the Ukrainian labor market: trends in 2018 and forecasts for the future]. kiev.hh.ua. Retrieved from: <https://kiev.hh.ua/article/24035> [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist'» [Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting»]. (1999). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
11. Krupka, Ya. D., & Kuz', I.I. (2013). Modeljuvannja system ta procedur buhgalters'kogo obliku [Modeling of accounting systems and procedures]. Visnyk Ternopil'skogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu – Bulletin of the Ternopil National University of Economics, 3, 62-68 [in Ukrainian].
12. Kuter, M.I. (2002). Teoriya bukhgalterskogo ucheta [Theory of accounting]. M.: Finansy i statistika [in Russian].
13. Rynok praci buhgalteriv 2015: tendencii ta prognozy [Labor market of accountants 2015: trends and forecasts]. (2015). [epravda.com.ua](https://www.epravda.com.ua). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2015/11/3/565646> [in Ukrainian].
14. Sokolov, Ya.V., & Terent'eva, T.O. (2001). Professional'noe suzhdenie bukhgaltera: itogi minuvshogo veka [Professional judgment of the accountant: the results of the last century]. Bukhgalterskiy uchet – Accounting, 12, 53-57 [in Russian].
15. Chizhevs'ka, L.V., & Vygiv'ska, I.M., & Dikiy, A.P., & Skakun, L.S. (2011). Profesiyna diyal'nist' bukhgaltera: outsorsing, riziki, zakhist informatsii [Professional activity of the accountant: outsourcing, risks, information protection]. Zhitomir: ZhDTU [in Ukrainian].
16. Shneydman, L.Z. (2004). Uchetnaya politika predpriyatiya [Enterprise's accounting policy]. M.: Bukhgalterskiy uchet [in Russian].
17. Legenchuk, S., & Velykyi, Yu., & Belinska, S. (2018). Development of variability concept in accounting: ukrainian context. Baltic Journal of Economic Studies, 4/3, 158-164. [baltijapublishing.lv](http://www.baltijapublishing.lv). Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/437/pdf> [in English].

Одержано 13.03.2019